

Історичні науки

УДК 304.2(477)

Бзунько Галина Богданівна

*кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

Bzunko Halyna

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Social Sciences
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

Петруня-Пилявська Наталія Анатоліївна

*кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

Petrunia-Pilyavska Nataliia

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Social Sciences
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

Білоус Ліна Василівна

*кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних наук
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

Bilous Lina

*Candidate of Political Sciences,
Associate Professor of the Department of Social Sciences
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ
ГАЛИЧИНИ (1867-1914)**

**PROBLEMS OF THE NATIONAL STRUCTURE OF THE
POPULATION OF EASTERN GALICIA (1867-1914)**

Анотація. Суспільно-політичне життя європейських країн (або багатонаціональних імперій) XIX- початку XX століть характеризується двома процесами: з одного боку, формуванням національної ідеї і на її основі формуванням національної свідомості національних меншин, з іншого – загостренням і зростанням національної і політичної боротьби.

В процесі реалізації різноманітних політичних планів та стратегій, що проводила влада імперій, обґрунтування реформ, прийняття чи зміни законодавства тощо значну роль відігравали переписи населення, різноманітні соціологічні та статистичні дослідження. Ці дослідження і переписи фальсифікувались в інтересах правлячих кіл суспільства і, нажаль, іноді некритично використовуються українськими дослідниками.

У статті проаналізовано переписи населення Галичини, що проводились в період 1867-1914 років. Вказується на фальсифікації австрійською владою та польською адміністрацією краю результатів демографічних зрізів. Автори роблять припущення, що в результаті цифрових маніпуляцій Східну Галичину представляли як багатонаціональний регіон із домінуванням польської спільноти, хоча насправді більшість населення краю становили українці.

Ключові слова: Австро-Угорщина, Східна Галичина, перепис населення, етноконфесійна національні спільноти, релігійні конфесії.

Summary. The social and political life of European countries (or multinational empires) of the 19th and early 20th centuries is characterized by two processes: on the one hand, the formation of a national idea and on its basis the formation of the national consciousness of national minorities, on the other hand, the aggravation and growth of national and political struggle.

Population censuses, various sociological and statistical studies played a significant role in the process of implementing various political plans and

strategies carried out by the empires, justifying reforms, adopting or changing legislation, etc.

These studies and censuses were falsified in the interests of the ruling classes of society and unfortunately are sometimes uncritically used by Ukrainian researchers.

The article analyzes the population censuses of Galicia conducted between 1867-1914. In the article it is pointed out the falsification of the results of the demographic sections by the Austrian authorities and the Polish regional administration. The authors assume that as a result of digital manipulation, Eastern Galicia was presented as a multi-ethnic region with most Polish community, although in reality the majority of the region's population were Ukrainians.

Key words: *Austria-Hungary, Eastern Galicia, population census, ethno-confessional national communities, religious denominations.*

Постановка проблеми. Пропонована увазі стаття присвячена проблемі міжнаціональних відносин та політиці австрійського уряду щодо національних меншин. Для сучасної України ця тема сьогодні особлива важлива, так як минулі два століття настільки інтенсивно наповнені подіями, які пов'язані з етнічними конфліктами й спорадичними спробами компромісів на українських етнічних територіях, що просто необхідно повернутися назад і проаналізувати комплекс питань, що їх стосуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для з'ясування національного складу населення Галичини в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. тривалий час використовуються дані Крайового статистичного бюро. При цьому всі українські історики наголошують на їх недосконалості. С. Макарчук, М. Драк та інші у своїх роботах закликають сприймати австрійську статистику з великою обережністю. Ми поділяємо їхню думку і пропонуємо читачам спробу нової методики опрацювання

матеріалів австрійських переписів населення.

Результати переписів оприлюднювала спеціальна установа – Краєве статистичне бюро у спеціалізованих періодичних виданнях “Rocznik statystyki Galicji”, “Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych” та ін.

I. Монолатій, який детально вивчав проблему полонізації та українізації єврейського населення Галичини, підрахував, що зі 100% євреїв розмовною мовою називали німецьку 17,6%, польську – 76,6%, українську (русинську) – лише 5%, інші мови – 1,3%.

Вивчення етнічної картини Галичини надзвичайно ускладнене процесами акультурації – взаємних запозичень у мові, релігійних обрядах, побуті польського й українського населення. Типовим було коли примусово переселені поміщиками поляки на етнічних українських територіях переймали місцеву говірку та звичаї. Дослідження етнічних процесів в Галичині в останній третині XIX – на початку XX ст. суттєво ускладнюється й тим, що, як справедливо відзначав Я.Грицак, переважна частина не усвідомлювала своєї національної приналежності, ототожнюючи себе з певною релігійною групою, соціальним прошарком, територією і т. д.

Мета статті: дослідити структуру та характер національних процесів у досліджуваному регіоні, проаналізувати взаємодію етнонаціональних спільнот; дослідити половинчастий характер врегулювання міжетнічних суперечностей, проаналізувати міжетнічні суперечності й конфлікти за сферами їх прояву.

Виклад основного матеріалу. Етнічні спільноти в Галичині розвивалися за такими законами, що й історія інших споріднених регіонів Середньої та Центральної Європи, хоча і з своїми певними особливостями [1, с. 39].

У 1772 році внаслідок першого поділу Польщі, Галичина була приєднана до Австрії, яка в 1774 році окупувала й Буковину. Під владою Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської) імперії західноукраїнські землі

залишались до її розпаду в листопаді 1918 р. та утворення ЗУНР. Серед новонабутих Австрійської монархії Галичина посідала центральне місце й була її найбільшою провінцією. У складі Австро-Угорщини західноукраїнські землі залишалися штучно розмежованими, належали до різних за розміром поліетичних за характером адміністративно-територіальних одиниць. Галичина була об'єднана з частиною польських земель в один коронний край – «Королівство Галіції та Лодомерії з великим князівством Краківським і князівством Освенциським та Заторським» з центром у Львові. Увесь край одержав скорочену назву – Галичина і лише умовно поділявся на Східну (українську) та Західну (польську) Галичину.

Територія краю неодноразово змінювалась; з 1787 р. – 1849 р. до складу Галичини на правах окремого округу входила Буковина, з 1795 р. – 1809 р. – Холмщина [2, с. 54]. Галицький коронний край обіймав територію 78,5 тис. кв. км., що становило понад чверть площі всієї Цислейтанії. Галичина була найбільшою провінцією Австрії, другою з була Чехія, на третьому місці перебували власне Австрійські землі – за територією Тироль, за населенням нижня Австрія.

Провідні етноси Галичини – поляки й українці за чисельністю займали відповідно третє і четверте місце в Цислейтанії після німців і чехів [3, с. 58]. Нерозв'язність польського та українського національного питань призвело до того, що в Галичині формуються два центри національного відродження і національної боротьби, епіцентр зіткнення двох націоналізмів і визвольних рухів – польського і українського. Ця частина коронного краю вирізнялася дуже складною етнонаціональною структурою, особливістю якої було мішане розселення національних спільнот та груп. Тут проживали поляки, українці, євреї, німці, чехи, вірмени та інші" [4, с. 128]. Чисельність, політичні та економічні позиції кожного з цих народів у краї суттєво відрізнялися. Галичина, особливо східна її частина, жила національними (етнорелігійними) громадами у яких релігійні та культурні відмінності разом

з професійними відокремленнями посилювали виражали етнічні особливості. Етноконфесійний склад населення усієї Галичини показує офіційна віросповідна статистика.

Таблиця 1

Етноконфесійний склад населення Галичини в 1869 р. – 1910 р.,

(в абсолютних числах і відсотках) [5, с. 545]

Рік	Римо-католики	Греко-католики	Іудеї	Протестанти	Православні	Інші	Разом
1869	2.509.015 46,08%	2.317.884 42,58%	575918 10,57%	39746 0,73%	1495 0,03%	651 0,01%	5.444.689 100%
1900	3.350.512 45,79%	3.105.635 42,46%	811371 11,09%	45761 0,63%	2283 0,03%	235 0,00%	72.847.031* 100%
1910	3.731.589 46,49%	3.381.105 42,13%	871795 10,86%	37698 0,48%	2818 0,03%	609 0,01%	80.256.751** 100%

* Дані цитуються за посиланням, в якому є помилки в стовбчику разом

** Дані цитуються за посиланням, в якому є помилки в стовбчику разом

У досліджуваний нами період у Галичині переписи населення проходили кожних 10 років відповідно; 1870, 1880, 1890, 1900, 1910. Результати переписів із технічних причин публікувались певним запізненням. За офіційними підсумками перепису 1880 року у Галичині проживало 5.938.461 особа. З них 3.508.400 (52,5% усього населення) «розмовляли» польською мовою, а 2.550.909 (42,9%) українською, 324.336 (5,4%) – німецькою. За даними статистики про віросповідання галичан, зовсім інші співвідношення спостерігалось між представниками найчисельніших конфесій краю. Того ж 1880 року налічувалось 2.714.977 римо-католиків (45,5%), 2.510.408 греко-католиків (42,1%), 686.596 євреїв (11,5%), а також 46.926 представників інших релігій та атеїстів (7,9%) [6, с. 17-18]. Галицьке намісництво, інші урядові структури краю свої дії завжди мотивували національними показниками «За товариською умовою». Результати перепису формально були причиною збільшення державних витрат у Галичині на польські освіти та економічні заклади і установи,

зменшення видатків на українські.

Результати перепису населення 1880 року були одразу критично сприйняті свідомо українською громадськістю краю. Лідерам українських політичних угруповань Галичини був очевидний масштаб фальсифікації. Вони вказували на те, що перепис населення проведений 1848 р., показував переважання в Галичині українського, а не польського населення [4, с. 128]. У наступні десятиліття частка українців мала суттєво зрости за рахунок більш динамічного, ніж у поляків природного приросту і приблизно такого ж рівня смертності та міграцій. Лише маніпуляції за даними про «Товариську мову», за оцінками тогочасного українського демографа В.Охрімовича, дозволили 168 тис. українців зарахувати до поляків.

Австрійські матеріали про чисельність представників різних конфесій Галичини були на фоні співвідношення різних національностей, більш достовірними. Саме тому в радянській та сучасній історіографії прийнято ототожнювати римо-католицьке населення Галичини з поляками, а греко-католицькі – з українськими, ураховуючи при цьому окремі цифри на користь українців. Це пов'язане з тим, що іноді у зв'язку з особистими, сімейними обставинами з кар'єрних міркувань українці переходили з греко-католицького на латинський обряд, натомість переходи поляків на греко-католицьку віру були поодинокими й траплялися переважно у змішаних польсько-українських шлюбах серед селян [4, с. 129].

Зважаючи на чисельні уточнення, можна стверджувати, що в 1880 р. українці проживали в усіх 76 повітах Галичини, однак у 18 їх чисельність не досягла 1% населення повіту, у 5-10% (Яслівський, Ланцутський, Новотагський, Ниський, Жшувський), а ще в 5 була меншою 20% (Березівський, Грибівський, Кроснянський, Новосяночський та Львівський). Усі перелічені повіти, окрім Березівського та Львівського, належали до Західної Галичини: із цих двох лише повіт м. Львів був розташований на українських етнічних землях.

Поляки в 1880 р. в окремих містах становили значну, абсолютну або відносну більшість усього населення 19-ти міст Сх. Галичини. Абсолютну більшість серед інших національностей вони становили в Самборі – 7049 осіб, або 51,9%. Відносну більшість вони мали в Городку – 40,5% (4096 осіб), Перемишлі – 43,4% (9563), Ярослав – 41,2% (5114). В інших містах вони хоч і не мали відносної більшості, та за кількістю жителів займали друге місце: в Сяноку – 40,5% (2073), Жовкві – 24,5% (1866), Бродах – 15,6% (3128), Золочеві – 26,6% (2219), Тернополі – 23,9% (6170), Стрию Яворові, Соколі поляки за чисельністю населення займали треті місця [7, с. 127]. Отже, з усіх 19-ти міст поляки лише в одному становили абсолютну більшість, у трьох відносну більшість, у п'яти – меншість. Загалом же тут поляки становили 29.0%, займаючи 2 місце.

Кількість повітів у Галичині постійно змінювалася, як і конфігурація їх кордонів. У 1880 і 1890 рр. їх налічувалось 76, 1900 – 79, а в 1910 р. – 83. За таких обставин прослідкувати еволюцію етнічної картини якогось окремого повіту можливо лише за надмірної легалізації, вивчення етнодемографічних змін у кожному його населеному пункті.

Протягом досліджуваного періоду етнічна структура населення краю зазнала певних змін, на які впливали і зовнішні і внутрішні фактори. До зовнішніх належать указ російського імператора Олександра II від 3 травня 1882 р. за яким євреям заборонялось орендувати чи купляти землі в російській імперії й володіти нерухомістю поза межами міст. «Такий захід», поряд зі встановленням «смуги осілості» та антисемітськими погромами, зумовив масову міграцію євреїв з Російської імперії до США [8, с. 63-73]. Частина з них емігрувала саме через Галичину й осідала в містечках краю. Зовнішнім чинником, що також впливав на зміну національності картин в Зх. Галичині, були й заходи уряду Бісмарка в Пруссії в к. 80-ч поч. 90-х рр. XIX ст., спрямовані на ліквідацію польського землеволодіння в німецькій імперії, що зумовили еміграцію частини польського населення до Австро-Угорщини.

Внутрішніми факторами були зростання чисельності населення краю, урбанізація, еміграція тощо.

Загалом у цьому році українці становили не меншість, а відносну більшість (45,7%). У Східній Галичині вони мали абсолютну більшість – 68,7%. Водночас поляки в краї були відносною меншістю (42,8%), а в Східній Галичині абсолютною меншістю (16,7%) [4, с. 132].

Так само, відносно високий процент поляків був у містах і у 90 році ХІХст, За переписом у 1890 р. в Східній Галичині нарахувалось 9 міст з населенням понад 12 тис. чоловік в кожному і Львів (127943), Коломия (30235), Тернопіль (27,406), Станіслав (22,391), Ярослав (18,065), Дрогобич (17916), Броди (175534), Стрий (16515) і Самбір (14324) чол. В числі жителів великих міст нарахувалось 40,01% римо-католиків.

В 1900 р. кількість міст з населенням більше 12 тис. досягало 10. За даними перепису 1900 р, в Галичині проживало 7.315.939 чол. В тому числі польською розмовляло 3.988.702, а українською 3.074.449. Якщо від цих двох груп відняти євреїв (відповідно 62.1036 і 40.475) тоді поляків нарахувалось 367666 і українців 3.033974 (співвідношення до всього населення: 46,03% і 41,7%).

За конфесійними показниками співвідношення зовсім інше: 3350.512 (45,8%) римо-католиків, 3104.103 (42,43%) греко-католиків і 81371 (11,09%) євреїв. Великий суспільно-політичний інтерес викликали підсумки перепису населення окремо у Східній Галичині. Так з 1900 р. у всій Східній Галичині нарахувалось 4.735477 осіб або 64,73% всього населення Галичини. За релігійною приналежністю основну частину населення склали греко-католики: 3005915, або 63,48% загального складу. Римо-католиків нараховувалося 1.074753 (22,70%), євреїв 613764 (12,96%), євангелістів 36851 (0,78%), православних – 2097 (0,04%), вірменських католиків і православно- вірменських 1611 (0,031%). Польською мовою розмовляло 1.548886 чол. (32,71%), українською 2.987820 (63,09%), німецькою – 175492

(3,71%). В рубриці «богемський, моравський, словацький» нараховувалось 9014 чол. (0,19%), румунською – 508 (0,01%). Частина українського населення (98187 греко-католиків розмовляло українською мовою 86629) проживало на території Західної Галичини у 6 уїздів: Горлицькому (20356 чол.), Грибовським (9600), Ясловським (79,65), Краснівським (13567), Нойсандезським (16662) і Ланьцутським (5262 чол.)

Майже однакова кількість людей, що розмовляла українською мовою і греко-католицького віросповідання пояснюється тим, що українська мова була записана як розмовна більш як 40.000 євреям, і в той же час багатьом греко-католицьким містам і сільським жителям(греко-католицьким) була записана як розмовна мова польська.

Не дивлячись на деякі розходження, матеріали переписів дозволяють дати етнічну характеристику краю. Із 49 уїздів за релігійним показником українське населення мало абсолютну більшість (51,02%), за мовним – відносну (48,60%). У Львівському сільському – за релігійним показником українці мали: відносну більшість (49,28%) і високий процент за мовним (45,51%), в Ярославському – меншість за релігійним (41,01%) мовними (33,29%) показниками.

Особливістю розселення народів на території Східної Галичини була їхня змішаність. Так, поляки (маючи на увазі римо-католиків), склали значні групи у більшості уїздів. В пограничному Ярославському – майже половину (48,45%) в Львівському сільському – (39,37%). Більше 30% загальної чисельності склали поляки ще у трьох пограничних повітах: Чесанівському – (32,86%), Перемишському – (34,33%), в Саноцькому – (38,00%), а також у трьох внутрішніх: Тербовлянському – (32,72%), Скалатинському – (33,61%) і Збаражському, Чортківському, Добромильському, Городокському, Гусятинському, Команко-Стромиловському, Матиському, Підгаєцькому, Перемишлянському, Рудковському, Самбірському, Станіславському, Тернопільському,

Ізолочівському – частка поляків коливалась в межах від 20 до 30% в 18 – Бібрківському, Долинському, Дрогобицькому, Городенківському, Яворівському, Коломийському, Лісковському, Надвірнянському, Рогатинському, Сокальському, Старосамбірському, Стрийському, Тлумацькому, Заліщицькому, Жовкінському і Жиданівському – від 10 до 20% в тому числі у 9-10-15%, в двох Калушському і Снятинському від (5 до 10 %) і 4 – Богородчанському, Косівському, Печеніжинському і Турківському – менше 5%. Більша частина польського населення (59,7%) проживала на доходи від сільського господарства. В цьому відображалися особливості полонізації сільських територій Східної Галичини: поляки протягом століть активно заселяли сільські території українських земель і створювали свої господарства. У сільській місцевості Східної Галичини за даними перепису проживало 798000 римо-католиків.

Як бачимо, вказаний період абсолютна і відносна кількість римо-католиків інтенсивно росла перш за все у великих містах – центрах політичних повітів і округах, промислових і торгових центрах, де був зосереджений весь адміністративний апарат. Займаючи керівні посади в державних установах римо-католики складали основну масу високооплачуваних чиновників і службовців. Приріст числа греко-католиків спостерігається у відносно невеликих містах і містечках де переважали українці. Суголосно, за місцем у етнічному протидіючому міжетнічному трикутнику (українці – поляки / румуни – євреї є чисельністю для обох західноукраїнських регіонів, єврейська спільнота, яка посідала третє місце і мала найбільш специфічне і суперечливе суспільне становище [7, с. 128]. За переписом 1900 року в імперії нараховувалось 1.224 886 євреїв. З них 11,09% мешкало в Галичині, 13,175 % в Буковині. В усіх інших коронних землях, за винятком нижньої Австрії та Трієста, питома вага єврейського населення не перевищувала 2% [9, с. 341].

На початку ХХ ст. у Східній Галичині євреї складали 12,75%. В той же

час українці репрезентували 42% Галичини [10, с. 9]. Цікаво, що у кожному з повітів краю 1900 р. євреї не склали менше 5% населення. У 13 повітах їхня частка коливалася від 5% до 10%, у 31 повіті – 10-15% і в чотирьох 15-20%, у Львові – понад 25%. Євреї становили 23% мешканців поміщицьких маєтків, у тій чи іншій кількості вони були присутні практично у кожному селі, але особливо високою їхня частка була у містах – 36-39 % населення, 71% усіх євреїв Східної Галичини були міськими жителями.

Суспільне становище євреїв було специфічне і суперечливе. За своєю соціальною структурою вони були близькими до панівних національностей і зокрема 26,4 % галицьких євреїв були задіяні у промисловості, 29,4% – у торгівлі, 7,9% – жили з рент, допомог, працювали в домашній службі або ніде не працювали. Саме євреї були найчисельнішими серед Східногаличанських міст [11, с. 105]. У семи містах вони становили понад половину всього населення: в Бучачі – 63% (6281 особа), в Тернополі – 52,2% (13468), в Бродах – 76,8% (15316), Жовкві – 55,3% (3757), у Коломиї – 51,9% (12002), Станіславові – 53,8% (10023), Дрогобичі – 50,4% (9181). У п’яти містах – Бережанах, Золочеві, Сокалі, Стрию, Сяноку вони становили 45,6% всього населення. За 1881 р. – 1910 р. кількість євреїв зростала досить повільно, аніж скажімо українців і поляків. У деяких великих містах галицької провінції зростання кількості євреїв до 1910 р. було все ж досить значним: у Дрогобичі, наприклад з 9181 до 15313 у Стрию з 5245 до 10718, у Перемишлі з 7645 до 16062, у Коломиї з 12002 до 18930, Станіславові з 10023 до 15213 [12, с. 129].

Проте навіть тут частка євреїв у складі населення цих міст різко зменшилась, знизилась вона і в інших містах за винятком Городка, Снятина, Сокаля, Яворова в яких вона дещо підвищувалась. Абсолютну більшість населення євреї зберегли в 1910 р. лише в Бродах 67,5% (12188) та Бучачі – 54,4% (7777). В інших трьох містах вони її витратили: Жовкві – з 55,3% до 40,6% (15213) [13, с. 278]. Загалом у 19 містах Західної Галичини кількість євреїв впродовж 30-ти річчя зросла в абсолютних числах. З 144455 до 15703

осіб (37,2%). Проте значного зростання кількості українців і особливо поляків їх частка у складі населення 19 міст знизилася з 45,6% до 38,5%.

Складними були тут етносоціальні відносини. Українці були народом з неповною соціальною структурою (95% зайнятих у сільському господарстві, 1% у промисловості, лише 0,2% в торгівлі. Політична влада і земля перебували у руках поляків, підприємство і торгівля – у руках євреїв [8, с. 63-73]. Відповідно до цього, євреї становили 40-45% населення міст: наприклад, в Бродах їх налічувалось понад 70%. Євреї були осередками між містом і селом, їм належала оптова і роздрібна торгівля, корчми, лихварство, оренда землі, експлуатація Бориславської нафти. Однак переважна більшість євреїв жила в умовах страшної бідності. Їм протистояла верхівка чисельністю 10 тисяч. Така національна структура не могла не викликати соціальних конфліктів, які однак, треба підкреслити, не перетворювалися в україно-єврейські. Погромів євреїв українцями у Східній Галичині не було. Як слушно зауважив Я. Грицак, не було підстав дивитися на соціальне напруження, що спостерігалось в краї, як на ознаку расових конфліктів, не дивлячись на швидкий розвиток українського кооперативного руху швейцарського типу і витіснення євреїв з позиції в торгівлі й кредиті. Навпаки стала помітною тенденція до єврейсько-українського зближення.

Виразною віхою в європейсько-українських відносинах став 1881 р. Єврейське населення, особливо прикарпатських міст, було дуже стурбоване погромами на Східній Україні, які організувало Петербурзьке і Московське купецтво, що доведено в історичних дослідженнях, зокрема в роботах О. Прицака. Західноукраїнська громадськість з настороженістю сприймала ці звістки.

Очевидно, не треба дивитися на Східну Галичину як на тихе місце серед бурхливого моря (в 1881-1883 рр. хвиля єврейських погромів покотилася по Росії, Пруссії, досягла Франції та Угорщини). Однак західноукраїнська преса тих часів посилено і небезрезультатно пропагувала думку, що погроми не є

методом економічної боротьби. Жодних анти єврейських виступів українців Східної Галичини в 1881 р. не було. Навпаки, у 1882 р. посилювався приплив єврейського, переважно дуже бідного населення із Східної України до Галичини. Основна маса цих людей емігрувала до США, але й «чимало їх полишалося в Галичині по містах і селах»

Значна частина євреїв Східної Галичини, особливо мешканців невеликих містечок, була україномовною, тобто вважала, за термінологією Австрійської статистики, розмовною мовою українську. Вади статистичної служби в Галичині відомі, оскільки виконавча влада в краї перебувала в руках поляків, останні під час переписів давали вказівки всіма можливими засобами змешувати кількість українського за мовою і греко-католицького за релігією населення. Заборонялося також подавати єврейську мову (ідеш), як розмовну. Євреїв не вважали за окремий народ. У зв'язку з цим виникали групи євреїв – германофолів, полонофонів, українофобів; а далі німці, поляки і українці мойсеєвої релігії. Умовність подібних визначень очевидна. Характеризуючи необ'єктивність галицько-австрійської статистики, М. Грушевський писав, що «вистане пригадати такий дивовижний факт, як ігнорування нею цілої народності – жидівської, котрої репрезентантів розкидається по інших національних категоріях, позбавляючи їх всякої докладності» [14, с. 308]. За переписом 1900 р. у Східній Галичині налічувалося 40475 осіб мойсеєвої релігії, що вважали розмовною мовою українську. Основну ж частину євреїв становили ті з них, які нібито користувались польською мовою, хоча, згідно з заявами представників єврейської сторони «80-90% східногалицького єврейства насправді не володіли нею». Так за переписом 1900 р. 76% галицьких євреїв вказали своєю розмовною мовою – польську [9, с. 103]. Традиційно євреї Галичини займали пропольську позицію. Наприкінці XIX ст. серед певних верств єврейської спільноти набрав сили рух за полонізацію. Його прихильники взагалі не вважали євреїв окремою нацією, визнаючи за ними лише віросповідні особливості. Ця позиція знаходила підтримку у

частини польських політиків, які, розуміючи значення єврейських голосів, навіть згоджувалися виділити для своїх «асимільованих братів» депутатські мандати [10, с. 18].

Під час перепису 1910 р. Галицьке намісництво видало розпорядження записувати всіх євреїв виключно польськомовними. Таким чином із статистичних документів несподівано зникли євреї-українофони. Аналізуючи асиміляторський тиск на євреїв збоку поляків, відомий польський історик та соціолог Ф.Буяк робив висновок, що серед галицьких євреїв, певна частина незважаючи на все, зберігала свою окремішність, а інша асимілюється з нашими суперниками, русинами. Треба підкреслити й інший бік цього процесу; досить поширене знання єврейської мови серед західноукраїнської інтелігенції.

Німецьке населення Галичини, відкидаючи сповідників іудаїзму, нарахувало в 1900 р. 73.352 людини. Основна його частина (82,88%) проживала у Східній Галичині. По всій видимості, більшість представників євангелістської релігії (36,851% чол. в Східній Галичині) були німцями. Німецька колонізація в Галичині і Буковині почалася в кінці XVIII ст. після переходу цих земель під владу Австрії. Колонізація заохочувалась державним фінансуванням і продовжувалась у XIX ст.

Наприклад, до німецьких колоній в Долинському повіті створеному в XIX ст. на державних землях відносили населення Дебелювка, Енгельберг, Порфнунгзау, Гуців Новий, Людвиківка, Максимівка, Пехерсдорф. А.Фишер відмічав, що німецькі колоністи – колоністи на території Львівського воєводства уже в 30-х роках XIX ст. піддавалися польській асиміляції. На території сучасного Турківського, Буського і інших районів в наш час проживають українізовані німці.

Важливим складником досліджуваних процесів було існування певної моделі взаємин між державою та церквою загалом і між німецькими етноконфесійними спільнотами і Габсбурською монархією. Від середини

XIX ст. в Австрії було сформовано нову модель державно-церковних відносин, так звану «модель зверхництва» держави над релігійними визнаннями – поділ між «світом мерським» та «світом духовним». Згідно з нею Австрійська держава фактично відмовлялася від втручання у внутрішні справи церкви, однак застерігала собі право нагляду над церковною адміністрацією [16, с. 52].

Характерно, що ані імператорський двір, ані австрійський уряд не мали чітко окресленої політичної програми стосовно німецьких етноконфесійних спільнот у Галичині. До середини XIX ст. держава надавала колоністам фінансову допомогу – головним чином при утворенні й утриманні євангелістських шкіл. Це пояснювалось тим, що протестанти в Галичині становили численну діаспору адже їхні колонії містилися одна від одної на віддалі кількох або кільканадцятьох кілометрів.

Така ситуація виникала з факту, що метою колонізаторської політики було утворення сильних осередків німців у найважливіших містах краю. У німецьких переселенцях Австрійські урядові чинники вбачали міцну опору для проведення політики германізації, перетворення Галичини на ринок збуту промислової продукції та аграрно-сировинний придаток метрополі.

Від другої половини XIX ст. спостерігається згорання державної підтримки, щодо німецьких колоністів з боку австрійської влади. Поступово зменшено фінансування для шкіл та євангелістських громад у найвищій ситуації. Євангелістська церква аусбурського та гельвецького визнань опинилася після 1867 р., коли Галичина отримала автономію. Згідно з нею край отримував не тільки власний сейм і місцеве самоврядування, а й власне самоуправління в шкільництві та віросповіданнях. Мовою урядування і викладання в навчальних закладах визнали польську. Одночасно державні розпорядження стосовно публічних шкіл від 1869 р. не виокремлювали євангелістських шкіл. Надалі такі школи трактувались лише як приватні. Євангелістські громади зобов'язувалися сплачувати подвійний податок – на

утримання державних і приватних шкіл. Це призвело до занепаду більшості протестантських шкіл у Галичині.

Причинами такої ситуації стали еміграції німців з Галичини й посилення процесів колонізації. На виїзд німців вплинув і економічний чинник – поступове перенаселення Галичини і роздроблення земельних ділянок [15, с. 53].

Розуміючи не вигідність роздроблення землі, німецькі колоністи намагались вжити запобіжних заходів і одним із них вважали переселення в інші регіони імперії, де цих негативних явищ, можна було б уникнути. Пізніше за внутрішніми міграціями почався еміграційний рух до Росії (Волинська губернія); Північної Америки (США, Канада) в цих місцевостях утворювалися осередки так званої «німецько-галицької еміграції».

З огляду на ці процеси чисельність німців у Галичині в 1880-1910 рр. значно зменшилася; від 277223-х осіб у 1882 р. до 197719-ти у 1890 р., 176064-х у 1900 р. і 64845-ти осіб у 1910 р. Таке зменшення відбулося завдяки німцям католицького віровизнання. А чисельність євангелістів 1880-1890 рр. дещо зросла, однак до 1910 р. спала з приблизно 40 тис. до 30186.

Не менш популярним був так званий «пруський» напрям еміграції. Його пік припав на 1899 р. і тривав перші роки ХХ ст., адже частина галицьких колоністів переїхала до Західної Пруссії, а також у район Познані. Для багатьох німців це означало фактично репатріацію, бо саме звідти частина з них прийшла в Галичину. Такі процеси наочно засвідчили, що на початку ХХ ст., німецька національна спільнота в Галичині не була абсолютно осілою в регіоні і для неї були характерні різноманітні міграційні процеси. Для євангелістської церкви аугзбурського та гельвецького визнань це означало, що значна частка вірних у нових умовах приймала католицизм, а колись великі євангелістські парафії Галичини не рідко ставали мішаними. Католики становили 39,5% загальної кількості [16, с. 90].

Напередодні Першої світової війни німці Галичини, завдяки широкій

громадській, політичній і культурній діяльності поступово перетворилася в самовідому національну спільноту, метою якої було самостійне національне життя в рамках існуючої Австро-Угорської монархії, співпраця усіма національними меншинами краю на рівноправних умовах, забезпечення міжнаціонального миру. З початком бойових дій Першої світової війни у складній ситуації опинилися німецькі поселення та їх мешканці. Внаслідок невизначеної політичної і соціально-економічної ситуації розпочалася еміграція німецьких колоністів до Сілезії, Богемії, Моравії, Нижньої і Верхньої Австрії, Угорщини, Штайєрмарку. Під час Російської окупації Галичини 1915-1916 рр. частина поселенців склала багатонаціональне середовище традиційних гуцульських осередків Яблунова, Уторопів, Косова [17. с. 15].

Найголовніші риси національної ідентичності німців Галичини середини ХІХ ст. початок ХХ ст. – історична територія (рідний край, край поселення, у більшості випадків народжені спільні містища, історична пам'ять, спільна культура, єдині юридичні права та обов'язки і спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території) були наріжними каменями їх співіснування в рамках конституційної монархії.

Попри нечисельність німецька етнічна група була привілейованою і політично впливовою як частина державної нації. Особливо це характерно для Галичини, де німецька мова домінувала в усіх урядових установах, суспільному житті. Німецькомовне населення (в тому числі й австрійці) було в основному прийшлим, виявляло тенденцію до постійних міграцій у пошуках кращого застосування капіталу, високої професійної кваліфікації.

Вірменське населення, проживаючи в період середньовіччя великими групами у Львові, Луцьку, Володимирі, Тисмениці, Підгайцях, Золочеві, Бродах, Бережанах, Снятині, Станіславові, Кутах і деяких інших містах до ХІХ ст. втратило свою чисельність. Перепис 1900 р. відобразив всього тільки 1532 вірмен-католиків і вірмен-православних. Майже всі вони проживали в

Східній Галичині (1496 чол.), в тому числі у Львові – 231, Косівському повіті – 570, Коломийському – 116, Снятинському – 105 і Городенківському – 100.

Висновки. В цілому, незважаючи на формальну рівноправність усіх національностей Східної Галичини, німецька національна меншина домінувала в політичному, економічному і культурному житті західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії.

Представники польської і єврейської національних меншин помітно переважали серед економічно сильніших прошарків населення міст і сіл, мали значно більший ніж українці вплив на політичну владу і місцеве самоврядування. Довготривала відсутність власної національної держави і панування чужонаціональних політичних систем стали причиною не тільки соціальної неструктурованості та економічної слабкості української нації в західному регіоні України, але і того, що в політико-правовому відношенні українці на власних етнічних землях були поставлені у становище національної меншини. Все це призводило на початок ХХ ст. до дедалі більшо заострення між українцями і іншими національностями, створювало додаткові труднощі в розвитку українського національного і політичного руху.

Література

1. Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин в західноукраїнському регіоні в модерну добу. Івано-Франківськ, 2007. 280 с.
2. Дністрянський М. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів: Світ, 1992. С. 54-62.
3. Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890-1918 рр.). Івано-Франківськ, 2006. 535 с.
4. Вітенко М. Етноконфесійний склад населення Галичини в останній третині ХІХ ст. поч. ХХ ст. Галичина. *Науково-просвітницький краєзнавчий часопис*. 2012. Вип. 20-21. С. 128-137.

5. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). К.: Критика. 2006. 632 с.
6. Rocznik Statystyki yalicy Wydany pizez krajowe biwo. Statysty cznelpod kier. Rutowskiego. Rokl. Lwow, 1887.
7. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Івано-Франківськ, 2010. 736 с.
8. Дашкевич Я. Взаємовідносини між українським та європейським населення у Східній Галичині (к. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 1990. № 10. С. 63-67.
9. Еврейская энциклопедия. «Терра». 1991. Т.7. С. 341.
10. Погребинська І., Нон М. Євреї в західноукраїнській народній республіці. 1997. 84 с.
11. Нариси з історії та культури євреїв України. К., 2009. 437 с.
12. Монолатій І. Євреї імперії Габсбургів 1772-1918. Нариси з історії та культури євреїв України. Вид. третє. К.: Дух і Літера, 2009. 440 с.
13. Драк М. Східна Галичина: національний склад населення міст та містечок (1880-1910). *Історія. Збірник наукових статей*. 2004. С. 278.
14. Грушевський М. Зав'язання Статистичної комісії Наукового товариства ім. Шевченка. *Літ. наук. вісник*. Львів, 1906. 735 кн. 8.
15. Монолатій І. Жити і давати життя іншим. Івано-Франківськ, 2008. 160 с.
16. Монолатій І. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині. Коломия, 2002.
17. Монолатій І. Німці у Галичині 1772-1923. Львів-К, 2001. 56 с.